

Sosyoloji Dergisi (1942-1967)

Sosyoloji Dergisi, ilk olarak İstanbul Üniversitesi bünyesinde 1914 yılında kurulan ve yüz yılı aşkın bir süredir Türkiye'deki sosyoloji disiplininin bilimsel gelişimine katkı sunan akademik bir dergidir. Dergi ilk olarak 1917 yılında bir yıl yayın yaptıktan sonra yayın hayatına ara vermiştir. Günümüzde aynı isimle yayın hayatına devam eden derginin 1917 yılında yayınlanan tüm sayıları (Cilt 1 / Sayı 6) İstanbul Üniversitesi tarafından elektronik ortama aktarılmıştır. Daha sonra 1941 yılında yeni sayı çalışmalarına başlayan derginin ilk sayısı 1942 yılında yayınlanmıştır. Dergi ikinci yayın döneminde 1967 yılına kadar düzenli olarak yayın yapmıştır. Bu dönemde yayınlanan tüm sayılar (Cilt 2 / Sayı 22) yine İstanbul Üniversitesi tarafından elektronik ortama aktarılmıştır.

Derginin 1917 yılında yayınlanan ilk sayıları bazı kaynaklarda *İçtimaiyat Mecmuası* olarak da adlandırılmaktadır. İlk sayılar incelendiğinde; genel sosyoloji ve metodoloji olmak üzere sosyoloji tarihi, aile sosyolojisi, toplumsal tarih, ahlak sosyolojisi, eğitim sosyolojisi ve milli sosyoloji gibi alanlar içinde değerlendirilebilecek çalışmaların yayınlandığı görülmektedir. Dergi, Türkiye'de sosyoloji alanındaki ilk akademik dergi olması hasebiyle bu alanda önemli bir başlangıç noktasını temsil etmektedir. İlk sayılarda yayınlanan yazıların önemli bir bölümü Emile Durkheim'a aittir. Durkheim dışında herhangi bir yabancı sosyoloğun yazılarına yer verilmemiştir. İlk sayılardaki yazarların da genel olarak Durkheim'ın düşüncelerinden etkilendikleri ve onun metinlerine referans yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu durum o dönemde Osmanlı toplum bilimcileri üzerindeki Fransız entelektüellerinin etkisi ile açıklanabilir. Derginin yayınlandığı dönemde, sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilip edilmemesi tartışılmaktadır. Bu bağlamda, dergide yer alan yazıların önemli bir kısmı sosyolojinin konusu, yöntemi ve sınırlarının belirlenmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Bu yazıların o dönemde sosyoloji disiplininin tanımını netleştirmek ve yerini sağlamlaştırmak için önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. Dergideki yazılarla, sosyolojinin temel ilke ve kavramlarını tartışarak disiplinin sınırları belirlenmeye çalışılmış ve sosyolojiye akademik bir kimlik kazandırılmaya yönelik adımlar atılmıştır.

İçtimaiyat Mecmuası'nın devamı olarak *Sosyoloji Dergisi* adıyla 1942 yılında tekrar yayın hayatına başlayan dergi, Hilmi Ziya Ülken'in editörlüğünde 1960 yılına kadar 15 sayıya ulaşmış ve sosyoloji alanında kayda değer bir etki bırakmıştır. Ülken'in ayrılığının ardından, *Sosyoloji Dergisi*'nin yönetimi Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol tarafından devralınmıştır. Bu dönemde dergi, genellikle iki sayıyı bir arada yayınlarak okuyuculara düzenli bir şekilde ulaşmıştır. Kösemihal ve Tanyol'un editörlüğünde, dergiye ek olarak 7 yeni sayı daha eklenmiştir.

Derginin ikinci cildindeki ilk sayısı Hilmi Ziya Ülken'in "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü" adlı yazısıyla başlamaktadır. Ardından Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından kaleme alınan "Neo Pozitivizme Göre Sosyolojik İlliyet" başlıklı yazı yer almaktadır. Bunlara ek olarak, Lutfi Erişçi'nin "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası" adlı çalışması, Robert Ezra Park ve Ernest Burgess tarafından yazılan ve Selma Arpat tarafından Türkçe'ye çevrilen "Sosyolojiye Giriş" başlıklı özgün yazılar da bulunmaktadır. Yine, Robert Ezra Park ve Ernest Burgess tarafından yazılan ve Nedim Göknil tarafından Türkçe'ye çevrilen "Tecerrüd" adlı bir kitap bölümü, Bronislaw Malinowski'nin "İptidai Cemiyette Cürüm ve Adetler" başlıklı yazısı ile A. N. Poliak tarafından yazılan ve Hilmi Ziya Ülken tarafından çevrilen "İslam Feodalizmi" başlıklı çalışma dergide bulunan diğer yazılardır. Ayrıca dergide, Hilmi Ziya Ülken tarafından kaleme alınan "İçtimai Araştırmalar" adlı yazılar da yer almaktadır. İlk sayıda, tamamı Hilmi Ziya Ülken tarafından yazılan farklı kitap değerlendirme yazıları da bulunmaktadır. Bu kitap kritikleri arasında Gerhard Kessler'in "İçtimaiyata Başlangıç", Niyaz Berkes'in "Ankara Köyleri", Salahaddin Demirkan'ın "Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir", Hüseyin Avni'nin "Reaya ve Köylü", Ahmet Hamdi Başar'ın "İktisadi Devletçilik", Niyazi Berkes tarafından çevrilen "Ekonomik Sosyolojiye Giriş", Pertev Boratav'ın "Halk Edebiyatı", Osman Bayatlı'nın "Bergama'da Efsaneler Adetler" ve Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından altı yıldır çıkarılan "İş: Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası"nın 30. - 31. sayıları yer almaktadır.

Derginin 1943 yılında yayınlanan ikinci sayısında Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından kaleme alınan "Hukuk Sosyolojisi Mevzuu ve Gayesi" başta olmak üzere Hilmi Ziya Ülken'in "İçtimai Üst Yapı Olarak Hukuk Tetkiklerine Giriş", "Hukuk Sosyolojisinin Unsurları Gurvich'e Dair Birkaç Söz" ve "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefenin Tarihçesi" ile Orhan Tuna'nın "İstanbul Küçük Sanayiinde İş", H. Vehbi Eralp'in "Ahlak ve Adetler İlmî"; Celestin Bouglé'nin "Fransa'da Hukuk Sosyolojisi"; Bronislaw Malinowski'nin "İptidai Cemiyette Cürüm ve Adetler-2" ile Nedim Göknil'in "Garbi Anadolu Köy Monografileri Bilecik ve Edremit Bölgeleri" başlıklı makaleleri yer almaktadır. İlk sayıya benzer şekilde ikinci sayıda da başta Hilmi Ziya Ülken olmak üzere Hasan Tanrıku ve Hüseyin Avni Şanda gibi farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış kitap değerlendirme yazıları bulunmaktadır.

Derginin 1945 yılındaki üçüncü sayısında Durkheim'in sosyolojik metodolojisine yakın yazıların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki sosyoloji çevrelerinin hâlâ Durkheim sosyolojisinin etkisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. *Sosyoloji Dergisi*'nde 1950'li yıllara kadar Türkiye'de sosyolojiye temel

oluşturan teorik çalışmalar yayınlanmıştır. Bu çalışmalar, 21. yüzyıl sosyoloji çalışmalarının devamı niteliğindedir ve ele alınan konular çağdaş bir perspektifle incelenmiştir. Bu dönemde, eleştirel bir yaklaşım benimsenerek peşin kabullerden kaçınılmıştır. Ayrıca ahlâk, eğitim, edebiyat ve sanat gibi konular da diğer sosyoloji yazıları başlığı altında yer almıştır. Bu yazılar derginin yayın politikasının sadece sosyoloji disiplinine bağlı kalmadığı; farklı perspektiflere açık plüralist ve eklektik bir bilim anlayışı üzerine kurulu olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu yazıların önemli bir kısmı çevirilerden ve yabancı dillerde yazılan makalelerden oluşmuştur. İlk sayılarda dergi, Türk sosyolojisinin ulusal ve uluslararası alanda tanınmasını ve temsil edilmesini sağlamak amacıyla Türk sosyologların ihtiyaç duyduğu yöntemler ve kuramların aktarılmasına odaklanmıştır. Bazı sayılarda Türk yazarlar tarafından yabancı dilde hazırlanan makalelere de yer verilmiştir. Bu durum derginin hedef kitlesinin sadece Türkiye'deki bilim insanları ile sınırlı olmadığı, uluslararası düzeyde bir hedef gruba sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra dergi sosyoloji ile ilgili araştırmalar yapılması, hem ulusal hem de uluslararası kongrelere katılım sağlanması, bilimsel toplantılar düzenlenmesi, sosyoloji alanındaki araştırmaların tanıtılması ve gelişmelerin duyurulması gibi konularda önemli görevler üstlenmiştir.

Sosyoloji Dergisi'nde 1950'li yıllarda da genel sosyoloji ve metodoloji konuları önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde, makro sosyal teorilerin yanı sıra mikro sosyal teoriler de Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu durum Türkiye'de uzun yıllardır etkili olan Fransız sosyolojisinin yerini Amerikan sosyolojisinin almaya başlaması olarak da değerlendirilebilir. 1950'li yıllarda çıkan sayılarda köy hayatı veya kırsal yaşam sosyokültürel, dinî ve antropolojik açılardan yaygın olarak ele alınmıştır. Yayınlanan yazılarda Türk toplumunun batı ile uyumu üzerine yoğunlaşmış ve köy hayatının bu süreçteki rolü irdelenmiştir. Esasen dergi bu dönemde köy çalışmaları yanı sıra farklı gruplara ve yerel toplumlara yönelik çalışmalara da ağırlık vermiştir. Bu şekilde, *Sosyoloji Dergisi*, genel sosyoloji ve metodolojiye ek olarak kırsal hayatın içindeki küçük gruplar ve ilkel toplumlar gibi spesifik konulara odaklanarak Türkiye'nin sosyoloji bilgisini zenginleştirmiş ve bu disiplinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Şazi Kösemihal olmak üzere Turhan Yörükân, Cahit Tanyol, Cavit Orhan Tütengil, Mümtaz Turhan ve Ercüment Atabay gibi Türk yazarlar ile William Albig, Gaston Bouthoul, Suart Canter Dodd, Corrado Gini, Guy Michaut ve Francois Perroux gibi yabancı yazarların çalışmalarına yer verilmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde yaşanan askeri darbe sonucunda Hilmi Ziya Ülken, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden uzaklaştırılmıştır. Yerine bölüm başkanı olarak atanan Nurettin Şazi Kösemihal ise Cahit Tanyol ile birlikte derginin editörlüğünü üstlenmiştir. Bu yıllarda *Sosyoloji Dergisi* de ülkede yaşanan siyasi kutuplaşmadan payına düşeni almıştır. Derginin 1960'lı yıllarda katkı sunan yazarlar açısından heterojenlikten uzaklaştığı; homojen bir yazar havuzuna sahip olduğu görülmektedir. Önceki yıllar ile karşılaştırıldığında bu dönemde ele alınan konuların genel sosyoloji ve metodoloji gibi temel konulara odaklanma yerine farklı konulara değinildiği ve çeşitlilik sağlandığı açıkça görülmektedir. Özellikle 1940 ve 1950'li yıllarda öncelik verilen genel sosyoloji, metodoloji ve köy sosyolojisi bu dönemde yine incelenmiş olmakla birlikte daha geri planda kalmıştır. Ayrıca, önceki dönemlerde Hilmi Ziya Ülken'in etkisiyle felsefe disiplini ve felsefi bakış açısı derginin genelinde yer bulmuştur. Ancak bu dönemde sosyoloji ile felsefe arasındaki sınırlar daha belirgin hale gelmiş, iki disiplin arasında uzmanlaşma ve çeşitlilik sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, sosyolojinin kendi kimliğini daha net bir şekilde ortaya koyma çabası gözlemlenmiş ve dergide sosyolojik araştırmalara odaklanma ve derinleşme süreci yaşanmıştır.

Derginin 1964 yılında yayınlanan 19. ve 20. sayıları İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün kuruluşunun 50. yılına denk gelmiş olması nedeniyle "Ziya Gökalp" ana temasıyla yayınlanmıştır. Bu kapsamda söz konusu sayılarda

“Kürsümüzün 50. Yılı Münasebetiyle Ziya Gökalp”, “Ziya Gökalp’in Kişiliği Ülkücülüğü Bilim Adamlığı”, “Ziya Gökalp’le İlgili Anılar”, “İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Öğretimi ve Ziya Gökalp” ve “Sosyoloji Kürsüsü’nün 50. Kuruluş Yıldönümünde Ziya Gökalp” başlıklı yazılara yer verilmiştir. Derginin 1967 yılında yayınlanan 21. ve 22. sayılarında başta Nurettin Şazi Kösemihal tarafından yazılan “Sosyolojide Yöntem”, “Toplumsal Çevre ve Konut İlişkileri”, “Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisiyle İlgili Araştırmalar”, “Türkiye’nin Düzeni Üzerine” ve “Quelques Recherches Sur La Sociologie Litterature En Turquie” başlıklı yazılar olmak üzere Cemil Meriç tarafından yazılan “İdeoloji” ve Muzaffer Sencer tarafından yazılan “Türkiye’de Konut Tasarımlarında Sosyal Sınıf Ayrımları Yönünden Uygulanabilir İlkeler” başlıklı çalışmalar yer almaktadır. Bu dönemde dergide yayınlanan çalışmaların genel sosyoloji konularından kademeli olarak uzaklaştığı; edebiyat sosyolojisi ya da sınıf sosyolojisi gibi sosyolojinin alt konularına da yer vermeye başladığı görülmektedir.

Literatürde Recep Ercan tarafından 2007 yılında hazırlanan doktora tezi *Sosyoloji Dergisi* ile ilgili yapılan en kapsamlı akademik çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ercan’ın değerlendirmesine göre, 1942-1967 yılları arasında yayınlanan 163 makale içerisinde Türk yazarlar tarafından yazılan makale sayısı 124 iken, yabancıların yazdığı makale sayısı 39’dur. Bu makalelerin, 95’i Türkçe özgün çalışmalar (bu çalışmaların 15’i monografi olarak yayınlanmıştır) iken, 26 çalışma Türkçe’ye çevrilmiştir. Öte yandan 42 makale doğrudan yabancı dilde yayınlanmıştır. Yabancı dilde yazılan bu makalelerin 11’i yabancı yazarların kaleme aldığı yazılardan oluşurken, 31 tanesi Türk yazarların yabancı dilde yazdığı makalelerden oluşmaktadır. Ercan’a göre *Sosyoloji Dergisi*’nde yayınlanan yazıları üç temel bölümde sınıflandırmak mümkündür. İlk bölüm, çeşitli sosyoloji konularına odaklanan makalelerden oluşur. Bu makaleler, toplumsal dinamikler, kültür, eğitim, siyaset, ekonomi gibi geniş bir yelpazede sosyolojik konuları ele almaktadır. İkinci bölüm, kitap ve dergi analizlerini içerir ve sosyolojik literatürdeki önemli eserlerin eleştirel değerlendirmelerini sunar. Bu kısımda, sosyoloji alanında yapılan araştırmaların derinlemesine incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanır. Üçüncü bölüm ise kronik başlığı altında yer alan çalışmaları içerir ve genellikle kongre haberlerine ilişkin bilgileri aktarır. Bu kısımda, sosyoloji alanında düzenlenen kongreler, konferanslar ve diğer akademik etkinlikler hakkında bilgilendirme ve değerlendirmeler yer alır. Böylece, *Sosyoloji Dergisi*, farklı temalar altında çeşitlilik sağlayarak Türkiye’deki sosyoloji disiplinine zengin bir kaynak sunmaktadır.

Sosyoloji Dergisi 1967 yılında ikinci kez yayın hayatına ara verdikten sonra 1989 yılında yayınlanan ilk sayı (Cilt 3) ile yayın hayatına tekrar başlamış ve 2022 yılı itibariyle de (Cilt 42) devam etmektedir. Derginin tasnif tasarımı zaman içerisinde değişmiştir. İlk tasnifte, 1917 tarihli 1-6 sayılar “Cilt 1” olarak adlandırılırken, 1943-1967 yılları arasındaki 1-22 sayılı dergi nüshaları “Cilt 2” olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra, 1989-2015 yılları arasındaki 1-31 sayılı dergi nüshaları “Cilt 3” olarak adlandırılmıştır. Ancak 2016’dan itibaren, dergiye cilt numarası ve sayı verme yöntemiyle yeni bir tasnif sistemi getirilmiştir. Bu yeni sistemde, 2016’da “Cilt 36 (Sayı 1-2)”, 2017’de “Cilt 37 (Sayı 1-2)”, 2018’de “Cilt 38 (Sayı 1-2)”, 2019’da “Cilt 39 (Sayı 1-2)”, 2020’de “Cilt 40 (Sayı 1-2)”, 2021’de “Cilt 41 (Sayı 1-2)” ve 2022’de “Cilt 42 (Sayı 1-2)” şeklinde tanımlama yapılmıştır.

Sonuç olarak *Sosyoloji Dergisi*, Türkiye’deki sosyoloji disiplininin gelişimi için bilimsel bir platform olarak hizmet vermiş ve genel olarak sosyal bilimler alanında önemli bir kaynak olmuştur. Yayınladığı makaleler, toplumun farklı yönlerini inceleyerek sosyolojiye özgün bir bakış sunmuş ve disiplinin Türkiye’deki teorik ve metodolojik temellerinin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Dergi, akademik çevrelerdeki tartışmalara katkıda bulunmanın yanı sıra, geniş kitlelere sosyolojiye ilişkin güncel bilgileri ulaştırarak toplumsal farkındalığın artmasına da katkı sağlamıştır. Dönemin sosyoloji alanında önde gelen düşünürleri ve akademisyenleri dergiye katkıda bulunmuşlardır. Dergi sahip olduğu

yayın geçmişiyle Türkiye'deki sosyoloji disiplininin önemli isimlerinin ve çalışmalarının bir araya geldiği temel bir kaynak olma özelliği taşımakla birlikte özgün değerini korumaktadır.

Bekir GÜZEL

KAYNAKÇA

Tezler

ÇELİKEL, Özge, **Türkiye'de yayınlanmış sosyoloji dergilerinin içerik analizi**, , Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011.

ERCAN, Recep. (2007). **Türkiye'de sosyolojinin gelişiminde dergilerin rolü ve önemi: İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Sivas, 2007.

KONAK ÖZÇELİK, Musaye, **Cumhuriyet dönemi Türk sosyolog ve tarihçilerinin Türk toplum tarihi ve sosyal sorunları konusunda görüşlerinin karşılaştırılması (Hilmi Ziya Ülken, Cahit Tanyol, Halil İnalçık, Kemal Karpat örneğinde)**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya, 2021.

TEMİZ, Nerman, **1952-1962 yılları arasında Hilmi Ziya Ülken ve düşünceleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü İlahiyat Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Sürelî Yayınlar (Dergiler)

ANAY, Harun, **Hilmi Ziya Ülken'in Bilinmeyen İki Özgeçmiş Metni**. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 18, s.195-213, 2010

ÇAV, Erkan, **Kayıp dergi: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi'nin 1983 tarihli 23-24. sayısına uygulanan sansür**. *Turkish Studies*, 16 (1), 103-149, 2021.

ERTÜRK, Recep, **50'li Yıllar Türkiye'sinin Sosyoloji Dünyasından Günümüze**, Sosyoloji Dergisi 3. Dizi, Sayı: 12, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.180, 2006.

KAÇMAZOĞLU, Hacı Bayram, **Türkiye'de Sosyoloji Çalışmaları: 1950-1960 Dönemi**, *Sosyoloji Dergisi* 3. Dizi, Sayı:4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.131-177, 1997.

Kitaplar

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2010). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 2010.

VERGİLİ, Ayhan, **Hilmi Ziya Ülken Kitabı**, Kitabevi, İstanbul, 2006.

Elektronik Kaynaklar

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Arşiv, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji> [Erişim Tarihi: 15/04/2023 – 30/05/2023]

Dergi Görseli

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Arşiv, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji> [Erişim Tarihi: 26/05/2023]
22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sosyoloji-dergisi-1942-1967/?pdf=6214> adresinden erişilmiştir